

92896399-5	24/01/2025	הארץ - כותרת	עמוד 15	1	25.49x24.85
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

משיחים כנענים

דוד אוחנה

ציונות היא לא רק בניין ארץ ישראל. אפשר לכתוב את ארץ ישראל ותקוות ישראל תיכונ. אפשר להקים חברה שתהא לקלון. אין קסם בארץ ישראל. גם שם אפשר להתנוון. יש גם שם סוחרי נשים. אפשר ליצור קיני עבדות ערבית שיהיו לזוועה לעם היהודי ולאנושיות. לבנות עם יהודי ולחדשו... נחוצה אידיאה מוסרית גדולה" (דוד בן-גוריון, יומן אישי, 20.7.1928).

דומה שגורל טרגי נגזר על כל רעיון נעלה משעה שמבקשים ליישמו הלכה למעשה. אחד הרעיונות הנאצלים שיצאו מהיהדות, הרעיון המשיחי, נידון גם הוא להידרדר מאגרא רמא לביי רא עמיקתא. האידיאה המוסרית הגדולה שעליה כתב בן-גוריון בציטוט לעיל היא אידיאה משיחית שכל ימיו הטיף לה וחשש מפני ניצולה הציני. חרד היה שמא עיוות תפישת המשיחיות והלאמת היהדות ירדדו את הדת האוניברסלית הראשונה בהיסטוריה האנושית לכדי תפישה לאומנית ופגנית צרה. אך ודאי לא היה מעלה בדמינו את מה שקורה בימינו, כשרבים בציונות הדתית המשיחית הגיעו לדרגה כה שפלה, שהם מעדיפים התנחלות ברצועת עזה על פני שחרור חטופים.

הימין המשיחי נאחז באחרונה בדברים שאמר וכתב בן-גוריון בהקשר למונח "משיחיות", כדי להצדיק באמצעותו תיאולוגיה פוליטית שאין רחרקה ממנה מתפישתו של מכוון המדינה. באים עתה ארבעה אינטלקטואלים נון-קונפורמיסטים ממחנה הימין המשיחי – עיתונאי, גנרל, רופא ופוליטיקאי – ומעוותים את הרעיון המופשט של משיחיות, אם בגרסה התיאולוגית-יהודית נוסח הרמב"ם, או בגרסה החילונית-אוניברסלית שאימץ בן-גוריון, רעיון שכל מהותו כלל-אנושית. משיחיותם של אותם אינטלקטואלים היא כנענית בעליל, ונוחת במורדע את חזון הנביאים האוניברסלי על שלום, מורסר וצדק, לטובת רגבי אדמה המתקדשים בעיניהם. מבחינות רבות ניתן לאפיין את בן-גוריון החייוני כאדם רליגינזי (לא דתי) המאמין במהפכה שכוננה היהדות בדבר השוויון האנושי, שמשמעותה מעבר מריבוי אלילים, יחסיות אנושית ותפישת היררכית של ערך האדם – למונותאיזם, שמשמעותו ביהדות אוניברסליזציה של האדם באשר הוא אדם. בן-גוריון חשש מפני סילוף הצו היהודי שדיבר על "אדם" – כל אדם – לא האדם היהודי. כדברי הנביא ישעיהו, המבטא עמדה תיאולוגית-פרטיקולרית יהודית שבשורתה אוניברסלית: "והיה באחרית הימים... ונהרו אליו כל הגויים". יש לזכור, כי מדובר בהגות של בן-גוריון, ולא באילוצים או במעשים שהיו לדעתו מחויבי המציאות בשל סכסוך הדמים עם הערבים.

בן-גוריון תפש את תנועת השחרור של העם היהודי, ברוח עקרונות הנאורות, כלאומיות אוניברסלית, שאינה מסתגרת בדלית אמותיה אלא מעניקה ערך מוסף לכלל האנושות ומדגישה את התרומה הייחודית של כל אומה לאומות העולם.

לכך כיוון במושגים "עם סגולה" ו"אור לגויים". בשלב מסוים המילה "משיחיות" אף המירה אצל לו את המילה "ציונות".

העיתונאי חגי סגל, מתנחל מעפרה, פותח את ספרו החדש, "משיח בשדה בוקר: לגלות מחדש את בן-גוריון" (ידיעות אחרונות, 2025) בפרק: "אחד קטנצ'יק עם חליפה", הדן ב"קוק" בקיבוץ ובמורשתו. הוא עובר לדון במשיחיות של מכוון המדינה, ומבהיר כי בבסיסה היתה זו מניפולציה מפא"יניקית שנועדה למשוך את העולים החדשים המורחים, שהאמינו בתמילותם כי מכוון הממלכתיות היהודית החדשה בא"י מגלם את המשיח שלו ייחלו.

ב-1951, בימי הבחירות לכנסת השנייה, הוצג המנהיג החילוני על ידי מפלגתו כ"משיח צדקנו". כעבור עשור בן-גוריון עדיין עמד על דעתו בעניין מרכזיות הרעיון המשיחי גם לימינו אנו, עת התפלס עם "המנדרנינים של ירושלים", הפרופסורים האינטלקטואלים מהאוניברסיטה העברית, מאפרים אורבך, שמואל הוגו ברגמן ויעקב טלמון, ועד נתן רוטנשטריך וגרשם שלום.

סגל מסתמך על ספרו, "משיחיות וממלכתיות: בן-גוריון והאינטלקטואלים, בין חזון מדיני לתיאולוגיה פוליטית" (מכון בן-גוריון לחקר יש"ר, 2003). הוא מייחס לי את הטענה "כי המשיח של בן-גוריון אינו המשיח של הדתיים... יש משיחיות טובה" ומשיחיות 'רעה'. המשיחיות הטובה יוצאת מהאדם ומבקשת לעצב את עולמו. לעומתה, המשיחיות הרעה היא זו שנבראה על פי ציווי דתי. למען הדיוק, בספרי הבחנתי בין "משיחיות טרנסצנדנטית", שלפיה אחרית הימים תעוצב בידי כוח עליון, לבין "משיחיות פרומתאית", שבה ייקבע העתיד האנושי בידי בשר ודם.

עוד הוסיף סגל, כי "מדבריהם של אוחנה ושל שלמה אבינרי עלה חשש מפני משיחיות דתית". וזו תשובתי לו: אני גורס, כי כשם שהתפישת המשיחית החילונית איננה טובה בהכרח, כך האמונה המשיחית הדתית איננה רעה בהכרח (בתנאי שמוסיפים לה את התנאי של הראי"ה קוק, שהזהיר כי אין משמעות למשיחיות אם העולם כולו לא נגאל). ולראיה, תקווה משיחית דתית נעלה ליותר את העם היהודי קרוב לאלפיים שנה, והיתה מפלט מגלות, משמה, מחורבן ומדיכוי. אפילו ואן פול סארטר גרס, כי "המשיחיות היא דבר חשוב, שהיהודים לבדם הגו, ויכולה לשמש גם את הלא-יהודים למטרות מוסריות נוספות". ומנגד, במאה ה-20 שלטו תפישות משיחיות חילוניות מעוותות, כמו הניצונל-סוציאליזם והקומוניזם הסטליניסטי.

ההבחנה, אם כן, אינה הבחנה דיכוטומית בין משיחיות דתית-רעה למשיחיות חילונית-טובה, אלא היא חותכת בלב שני המחנות. מאז הקמת המדינה היתה הבחנה בתוך המחנה הדתי בין תפישה פרגמטית ומוסרית – מעקיבא ארנסט סימון וברוך קורצווייל, ועד אבי רביצקי ואבי שגיא – לבין מה שאני מבקש לכנות "משיחיות כנענית" מבית המדרש התיאולוגי-פוליטי, מחננת פורת

ועד חגי סגל. זאת משיחיות המעדיפה לקדש את העין, האבן וא"י בגבולות ההבטחה, ואינה מכירה באילוצי המציאות ובכורח לחפש אחר פשרה ולכתוב את כל יושבי הארץ הזאת.

סגל איננו היחיד המספח באחרונה את בן-גוריון למחנה המשיחי של א"י השלמה. לפנינו תרועה הגדולה ממרכיביה. גם האלוף (במיל) גרשון הכהן עושה שימוש מטעה במחקר, שבו חשפתי את משיחיותו של בן-גוריון לא כלאומית ודתית, אלא כאוניברסלית וחילונית.

הכהן עושה נפשות לרעיון הארץ הגדולה, וטורן כי הוציאו למשיחיות שם רע. הוא סבור שתפישת המשיחיות של בן-גוריון מקבילה לזו של הרמב"ם, שהרי שתיהן גורסות "קמעא קמעא". בעיניו זוהי משיחיות של פעולה בשלבים, העוברת משאיפה ערטילאית לממשות. לדידו, השפה הדתית מנחה את בן-גוריון, שמאמין בקפיצות דרך בהיסטוריה המביאות לבניין הארץ תחילה (כמו בוועדת פיל בעבר) ובסופו של דבר לשלמות הארץ (כמו בחזון המתנחלים בעתיד).

הימין המשיחי מספח באחרונה את בן-גוריון. אלא ש"הזקן" היטיב להבין, שחזון משיחי אינו בר מימוש ונועד להיות אתוס לעתיד

אריה אלדד מסתמך אף הוא על ספרו, ומצטט ממנו את בן-גוריון: "ישראל היא היצירה של האמונה המשיחית. אנו זקוקים לאמונה הזאת כדי להמשיך במאבק שלנו". בסקרו את תולדות הציונות הוא מבחין שהרצל, "בלי משים אולי, יצק את כיסופי הגאולה הדתיים אל תוך כלים מעשיים, מדיניים. דוד בן-גוריון 'החילונית' הסתמך על התנ"ך בפניו ועדת פיל, ולמד אותה כל חייו. בלי רעיון הגאולה המשיחי וכיסופי שיבת ציון, גם הציונות המדינית לא היתה הופכת לתנועת השחרור של העם" ("מעריב", 11.6.2023). אלדד גורס אפוא, שקו ישר מחבר בין הרעיון המשיחי של בן-גוריון לפרקסיס המתנחלי של גוש אמונים.

חבר הכנסת לשעבר משה פייגלין מביא בימי מלחמה אלה את הרעיון המשיחי לכדי אבסורד, וקושר אותו לחזונו של בן-גוריון. "מה היה קורה אילו בן-גוריון היה במצב שלנו ב-48'?", הוא שואל, ומשיב: בהבדל ממצבנו עתה, היה לו חזון, ולמרות התנגדותו ושינגטון הוא הכריז על הקמת המדינה. פייגלין סבור ש"אנחנו מתמודדים עכשיו במלחמת העצמאות השנייה". במלחמת עזה הוא רואה הזדמנות משיחית להעיף את כל התושבים מהרצועה. כדי שישארל תשתחרר מהיותה "נטו חמוש", עליה – כמו ב"תוכנית האלופים" פרי מוחו החורגני של גיורא איילנד – לייצר מצב עזוה שאין להם אוויר ואין להם מים". פייגלין מטיח במראיין שלו, משה רדמן, ממוכילי תנועת המחאה, כי "יש את המשיחיות שלך (משיחיות הנורמליות) מול

המשיחיות שלי", ומוסיף בעזות מצח: "המשיחיות שלך פתחה את השער ל-7 באוקטובר".

"כנעניות" היא אידיאה לאומית שמבוססת על הגדרה מקומית ולשונית. זוהי השקפה גיאורטרבונית, שבה כברת ארץ מגדירה את הזהות הקיבונית של היושבים בה. "משיחיות" לעומת זאת היא אמונה שמקורה דתי, והיא שואפת למיצוי סופי ומלא של ההיסטוריה. "כנעניות" היא תפישה חילונית שבמרכזה מיתוס ילידי; "משיחיות" מבוססת על חורקים א-היסטוריים וקוסמולוגיים. "כנעניות" מגלמת את היסוד הפיוזי, את המקום; "משיחיות" מגלמת את היסוד המטאפיוזי, את המקום, את השכינה. ה"כנעניות" הקצינה את העבריות והפכה אותה ללאומיות טריטוריאלית, ואילו "משיחיות" הדגישה ביהדות את היותה דת אוניברסלית. התוצר הדיאלקטי של "משיחיות כנענית" הוא תיאולוגיה פוליטית המסכנת את החלקי (מדינת ישראל הנוכחית) בעבור שלם מדומיין וחלומות באספמיה על א"י גדולה, לא זו שבין הים לירדן, אלא כזו השוכנת בין הפרת לים התיכון.

אין ספק ש"הזקן" החילוני הבין טוב יותר מארבעת האינטלקטואלים הימנים כי חזון משיחי אינו בר מימוש, אלא הוא נועד להיות אתגר אוניברסלי ואתוס לעתיד. הוא נטל מושגים דתיים והטיל עין אותם במשמעות חילונית מודרנית, בדומה לכביאליק ודור התחייה.

האוריניטציה שלו היתה לעבר העתיד, וכבר צוין בהקשר זה ההבדל בין הנצרות ליהדות: בנצרות המשיח כבר הופיע, ביהדות הוא עתיד לבוא. דבריו של בן-גוריון, פרומתאוס הציוני, בפגישתו עם סופרים ב-11.10.1949, מיטיבים להבהיר את כוונתו: "משיח טרם בא, ואינו מאחל למשיח שיבוא. ברגע שמשיח יבוא – יחדל להיות משיח. כאשר תמצאו כתובתו של משיח בספר הטלפונים – אין הוא משיח יותר. גדולתו של משיח שאין כתובתו ידועה ואי אפשר להגיע אליו ואין יודעים באיזה אוטו הוא נוסע ואם הוא בכלל נוסע באוטו, או רוכב על חמור או טס על כנפי שרשים. אבל נחוץ משיח – על מנת שלא יבוא, כי ימות המשיח חשוכים יותר ממשח, והעם היהודי חי בימות מות המשיח, מצפה לימות המשיח, מאמין בימות המשיח, וזוהי אחת הסיבות העיקריות לקיומו של העם היהודי".

באימוצו של בן-גוריון הימין המשיחי מנסה להעמיק במקורותיו ולהרחיב את שורותיו, שהרי – כמה אפשר לחזור ולהסתמך רק על ז'בוטינסקי והראי"ה קוק?

לא נותר לנו אלא לדמיין את תגובתו של "הזקן" משדה בוקר למשמע הבשורה כי אומץ על ידי מוחנה הימין המשיחי הנושא את שמו לשווא, במיוחד בימי מלחמה אלה, הנתפשת בעיני המשיחים הכנענים כחלק בלתי נפרד מהמאבק על א"י הגדולה. אפשר שהוא מתהפך בקברו, או קרוב לוודאי עורמד על ראשו. מי יגלה עפר מעיניך, דוד יוסף גרין.

ספרו של פרופ' אוחנה 'האם עוד ישראלים אנתנו?' עתיד להתפרסם השנה